

Ottokar Luban

Rådlösa Rosa. KPD:s ledning och upproret i Berlin i januari 1919: Myt och verklighet

Ur *Revolutionary History*, Årg. 8, n° 4 (2004)

För att uppnå sina mål behöver den proletära revolutionen ingen terror; den avskyr och hatar människomord. Den behöver inte sådana kampmedel eftersom den inte bekämpar individer utan institutioner, och eftersom den inte träder in på arenan med naiva illusioner som den i händelse av att de gick om intet skulle se sig föranlåten att blodigt hämnas. Den är inte en minoritets förtvivlade försök att med våld forma världen efter sitt ideal utan en miljonhövdad folklig massas aktion, en massa som är kallad att fullgöra en historisk uppgift och att omsätta den historiska nödvändigheten till verklighet...

Spartakusförbundet kommer aldrig att överta regeringsmakten på annat sätt än genom den klara och otvetydiga viljan hos den stora majoriteten av den proletära massan i hela Tyskland, aldrig på annat sätt än i kraft av deras medvetna samtycke till Spartakusförbundets perspektiv, mål och kampmetoder.

Ur Rosa Luxemburg: *Vad vill Spartakusförbundet?* (*Die Rote Fahne*, nr 29, 14.12 1918).

Denna artikel publicerades först i den tyska tidskriften *Sozialismus*, n° 1, 2001, under rubriken "Die ratlose Rosa. Die KPD-Führung im Berliner Januaraufstand 1919 — Legende und Wirklichkeit".*

Barrikader i Berlin i januari 1919

* I boken *Rosa Luxemburgs Demokratiekonzept* (av Ottokar Luban) finns en utvidgad (och uppdaterad) version av artikeln med titeln "Die ratlose Rosa. Die KPD-Führung im Berliner Januaraufstand 1919. Legende und Wirklichkeit".

I senare historieskrivning i Tyskland betecknas inte längre arbetarnas proteströrelse under andra veckan i januari 1919 mot regeringen Ebert-Scheidemann¹ som ”Spartakistupproret” och därmed läggs heller inte skulden för det enbart, eller ens huvudsakligen, på KPD (Tyska kommunistpartiet)². I historiska arbeten och medier spökar likväl fortfarande uppfattningen att upproret var en kupp med fullt stöd av Rosa Luxemburg och de andra spartakistledarna i strid med de demokratiska principer, som KPD:s program från slutet av december 1918 hade ställt sig bakom.³ KPD-ledningens verkliga ståndpunkter var dock betydligt mer mångfacetterade än så.

Rosa Luxemburgs inledande invändningar

När det blivit känt att den provisoriska regeringen i Preussen, som då fortfarande enbart bestod av majoritetssocialdemokrater, lördagen den 4 januari 1919 avskedat polischefen i Berlin, Emil Eichhorn,⁴ som tillhörde USPD (Tysklands oavhängiga socialdemokratiska parti), för Karl Radek, bolsjevikernas utsände som illegalt tagit sig från Ryssland till Tyskland och som närvarat vid KPD:s grundningskongress, till redaktionen för *Die Rote Fahne*, partiets huvudorgan. Hans diskussioner med Rosa Luxemburg och andra redaktionsmedlemmar såsom Paul Levi, Ernst Meyer och August Thalheimer⁵ ledde till beslutet att utnyttja tillfället till att ännu hårdare attackera majoritetssocialdemokraternas provisoriska regering, men utan att satsa på någon större protestaktion från vänstern. Den 5 januari 1919 innehöll därför *Rote Fahne* inte någon uppmaning till protestdemonstration. Denna spartakist-ledarnas hållning var helt i linje med Radeks, som från sin ankomst till Berlin den 19 december 1918 hade dragit slutsatsen att *Spartakusbund* – och KPD sedan det hade bildats – var en ytterst svag politisk organisation, i själva verket bara en liten sekt, och med djup oenighet i sådana viktiga frågor som synen på fackföreningarna och huruvida man skulle ställa upp i parlamentariska val. I ett sådant läge var den mest trängande uppgiften för

¹ En regering ledd av högernationaldemokraterna Friedrich Noske (1868-1946) och Philipp Scheidemann (1865-1939) bildades i november 1918 sedan kejsaren abdikerat. Först ingick medlemmar av det Oavhängiga socialdemokratiska partiet [USPD], men SPD-ministrarnas konservativa politik och agerande gjorde att de snart lämnade den. [Red. anm.]

² Heinrich August Winkler, *Von der Revolution zur Stabilisierung. Arbeiter und Arbeiterbewegung in der Weimarer Republik, 1918 bis 1924*, andra helt omarbetade och korrigerade utgåvan, Berlin (Väst), 1965, sid. 120.

³ Manfred Scharrer, *Die Spaltung der deutschen Arbeiterbewegung*, andra reviderade utgåvan, Stuttgart, 1985, sid. 195-225, särskilt sid. 219; Ralf Flicks (medlem av Heinrich Böll-stiftelsen, lierad med det gröna partiet, ”*Die Schattenseiten einer Lichtgestalt*”, *Der Tagesspiegel* (dagstidning i Berlin), 15 januari 2000; Henryk M Broder och Karl Wiegrefe, ”*Die göttliche Rosa*”, *Der Spiegel*, 17 januari 2000, sid. 60-61. Jag har emellertid, genom att nytt källmaterial blivit tillgängligt (inklusive ett manuskript skrivet på våren 1920 av Wilhelm Pieck, som publicerades i förkortad och ändrad form först av KPD och senare av SPD; opublicerade protokoll från interna möten med företrädare för USPD:s arbetarråd; delar av det aldrig publicerade protokollet från rättegången mot Ledebour; ett brev av Radek den 24 januari 1919, publicerat för första gången i Ryssland 1998) försökt att inom ramen för en studie utgiven 1999 i *IWK (Internationale wissenschaftliche Korrespondenz zur Geschichte der deutschen Arbeiterbewegung)* undersöka Rosa Luxemburgs och de övriga KPD-ledarnas hållning under januariupproret, där andra aspekter på händelseutvecklingen under dessa dagar inte inkluderats. Resultatet av denna analys samt publiceringen av min studie av Karl Radeks agerande i Berlin från december 1918 till februari 1919 (i *IWK* årg. 36, n° 3-4, 2000) presenteras här i lätt förkortad version med utelämnande av flertalet källhänvisningar. (Se Ottokar Luban, ”*Demokratische Sozialistin oder 'blutige Rosa'?* Rosa Luxemburg und die KPD-Führung im Berliner Januariaufstand 1919”, *IWK*, årg. 35, n° 2, 1999.)

⁴ Emil Eichhorn (1863-1925) anslöt sig till SPD 1881 och blev heltidsanställd i partiet 1893. Anslöt sig till USPD 1917, medlem av nationalförsamlingen, anslöt sig till KPD 1920, och representerade det nya partiet som deputerad i riksdagen fram till sin död. [red. anm.]

⁵ Paul Levi (1883-1930) anslöt sig till SPD 1906 och gick med i *Spartakusbund* 1918. Medlem av ledningen för KPD och nära medarbetare till Luxemburg, ledde partiet efter hennes död, motståndare till ultravänstern. Motsatte sig öppet partiets Marsaktionskupp 1921, utslöts och ledde en vänsterflygel inom SPD fram till sin bortgång. Ernst Meyer (1887-1930) anslöt sig till SPD 1908 och tillhörde ledningen för *Spartakusbund* under första världskriget. Innehade ledande poster inom KPD, bl a sekreterare i politbyrå och partiordförande, i början av 1920-talet. Framträdande inom centrister och senare ”de försonligas fraktion”, motståndare till den ultravänsteristiska vändningen i slutet av 1920-talet. August Thalheimer (1884-1948) anslöt sig till SPD 1904 och ingick i ledningen för *Spartakusbund* under första världskriget och för KPD tills han och Heinrich Brandler utsetts till syndabockar för det misslyckade försöket att ta makten 1923. Utesluten 1929, grundare av och ledare för Kommunistiska partiet (Oppositionen), *KP(O)*. Förblev en oppositionell kommunist fram till sin död på Kuba. [red.anm.]

spartakisternas ledning att bygga upp en partiorganisation i Berlin och på det nationella planet satsa på politisk skolning och vinna stöd inom arbetarråden.

Stämningarna var helt annorlunda på det möte som samma lördag ägde rum med revolutionära förtroendemän (*obleute*). Dessa var en grupp vänstersinnade fabriksombud, som spelat en avgörande roll i den revolutionära resningen i Berlin den 9 november 1918. Där uttalade sig en klar majoritet för massprotester mot den socialdemokratiska regeringen, även om ledande namn som Ernst Däumig och Richard Müller⁶ gav uttryck för stark skepsis. Mötet stärktes i sin uppfattning genom att USPD:s verkställande utskott i Berlin, som samlats vid samma tidpunkt, fattade samma beslut. En av talespersonerna för en offensiv inriktning var Wilhelm Pieck,⁷ medlem av KPD:s *Zentrale*, som natten mellan den 4 och 5 januari, på mötets vägnar och som en del av en liten *Obleute*-delegation, förhandlade med Heinrich Dorrenbach,⁸ ledare för Folkets marindivision, om dess beväpnade matros kunde medverka till att arresteras ledarna för den socialdemokratiska regeringen. Då Dorrenbach inte sade sig kunna gå med på detta och flera fabriksdelegater uttalat osäkerhet om hur stort stödet för en uppmaning till protester kunde tänkas få, bestämde sig delegationen sent på lördagen för att avvakta med att omedelbart försöka störta regeringen och i USPD:s och KPD:s tidningar uppmanade man bara till en protestdemonstration mitt på dagen, söndagen den 5 januari. Fabriksombuden var ändå skeptiska, ty om demonstrationen skulle äga rum på en söndag skulle inte arbetarna direkt kunna nås av sina representanter på fabriker och fås att gå ut på gatorna, utan vara helt hänvisade till information via tidningar och flygblad.

Die Rote Fahne publicerade uppmaningen i en andra upplaga av sin utgåva den 5 januari och där framgick inte direkt att det handlade om en extra upplaga, antagligen kom den ut på gatorna under förmiddagen. Appellen täckte hela förstasidan och var undertecknad av de revolutionära förtroendemännen, USPD:s Berlinavdelning och KPD:s *Zentrale*. I övrigt var denna extraupplaga till innehållet identisk med den ursprungliga. Att Rosa Luxemburg först gav ut *Rote Fahne* den 5 januari utan denna appell ger en tydlig vink om att de flesta spartakistledarna inte tänkt sig att någon protestaktion skulle äga rum på en söndag. Inte heller på måndagen den 6 januari gav *Rote Fahne*, trots det förvånansvärt höga deltagarantalet på söndagen, intryck av att komma med några signaler till en avgörande strid. Under rubriken ”Eichhorn kvar” skildrades händelserna den 5 januari med ett antal underrubriker i största möjliga stil i syfte att ge en ingående rapportering. Uppmaningen till en ny demonstration, klockan elva på förmiddagen den 6 januari, som åter var undertecknad av de revolutionära förtroendemännen, USPD i Berlin och KPD:s *Zentrale*, fick bara en halv spalt på förstasidan. Kommentaren handlade inte om läget i Berlin, utan var inriktad på samhällspolitik, under rubriken ”Arbetslös”. I *Die Rote Fahnes* olika utgåvor den 5 och 6 januari fanns inga som helst tecken på att KPD-ledningen ansåg att den revolutionära vänstern skulle inrikta sig på väpnad kamp om statsmakten. I stället tog *Die Rote Fahne* åter tillfället i akt att framföra sin sedvanliga skarpa kritik av – som spartakisterna uppfattade det – majoritetssocialdemokraternas kontra-revolutionära politik.

En misslyckad kupp

Tvärtemot alla skeptiska farhågor deltog Berlins arbetare *en masse* i demonstrationen söndagen den 5 januari 1919. I sina tal betonade de ledande talarna från vänstern, med Piecks ord, ”att dagens

⁶ Ernst Däumig (1868-1922) anslöt sig till SPD (socialdemokratiska partiet) före första världskriget, en av grundarna av USPD, ledare för dess vänsterflygel. Motsatte sig bildandet av KPD, men anslöt sig senare och delade partiledningen med Levi. Lämnade KPD 1921 och gick med i Levis grupp. Richard Müller (1890-?), metallarbetare och fackföreningsaktivist. Motsatte sig att de revolutionära arbetsplatsombuden skulle gå med i KPD, även om han själv senare anslöt sig. Lämnade KPD tillsammans med Levi och övergav därefter politiken. [red. anm.]

⁷ Wilhelm Pieck (1876-1960), anslöt sig till SPD 1895 och var heltidsanställd partifunktionär från 1906. Tillhörde partivänstern, ledande medlem av *Spartakusbund* och KPD. Stödde Brandlers fraktion, därefter centern och Stalin från 1929. President i DDR från 1949 fram till sin död. [red. anm.]

⁸ Heinrich Dorrenbach (1888-1919), medlem av SPD och underofficer i den tyska armén under kriget. Degraderad till menig och avskedad 1917, tog ledningen över Folkets marindivision. Medarbetare till Karl Liebknecht, förespråkade upproret i januari 1919 men blev nedröstad av matroserna. Senare arresterad och dödad ”under flyktförsök”. [red. anm.]

demonstration ska avslutas och vi samlas igen i morgon på Siegesalle”. Ändå ockuperade en del demonstranter, spontant och utan uppmaning från de revolutionära förtroendemännen, *Vorwärts* och några borgerliga tidningars byggnader. Rosa Luxemburg och de andra medlemmarna av KPD:s *Zentrale* betraktade emellertid söndagens protest som bara en av många vänsterdemonstrationer mot regeringen och på måndagen publicerade *Rote Fahne* både uppropet till en masstrejk samma dag och rapporten om söndagens händelser på ett relativt återhållsamt sätt. De revolutionära förtroendemännen däremot befann sig i ett tillstånd av eufori på kvällen den 5 januari sedan man med överväldigande majoritet – bara sex röster emot, bland dem Richard Müller som lett de revolutionära massprotesterna under världskriget – fattat beslutet att uppmana till masstrejk den 6 januari med målet att störta regeringen Ebert-Scheidemann. I *Rote Fahne* var texten emellertid ytterst kortfattad och innehöll ingen uppmaning till att avsätta regeringen.

Liebknecht uttalade sig för första gången för att störta regeringen vid den förenade vänsterflygelns sammanträde på söndagskvällen den 5 januari, när det började talas om de revolutionära stämningarna bland trupperna i Berlin (på måndagen stod det snart klart att detta inte stämde). Enligt Richard Müllers rapport hade Liebknecht och Pieck fört fram de mest långtgående kraven och angripit alla som visat tecken på osäkerhet. Enligt sina egna ord var Pieck en av talespersonerna för en radikal, rent av kuppaktad väg framåt. Han lade fram olika förslag inom de revolutionära organisationerna, exempelvis att bilda en ”Revolutionär kommitté” med 33 medlemmar och med ett kollektivt ordförandeskap bestående av Ledebour,⁹ Liebknecht samt, från de revolutionära förtroendemännen, Paul Scholze.

Enligt Piecks rapport beslutade denna ”Revolutionära kommitté”, som tillsatts vid midnatt, att ministrarna skulle arresteras under natten, att de militärt mest betydelsefulla byggnaderna skulle intas under måndagen, att arbetarna skulle beväpnas och att kommissariat skulle upprättas. Ledningen för upproret hade emellertid inte längre tillräckligt med kraft för att förverkliga detta beslut och kommittén avslutade sitt möte strax före klockan två på morgonen trots Piecks protester.

Men på natten efteråt förhandlade Liebknecht och tre andra medlemmar av ”Revolutionära kommittén” – bland dem uppenbarligen Pieck – med Dorrenbach, ledare för Folkets marindivision, som, i motsats till kvällen innan, blivit tillräckligt imponerad av att arbetarna massivt ställt upp i söndagens demonstration för att nu förklara sig redo att sätta in sina matrosor för att arresteras medlemmarna av regeringen. Nästa dag visade det sig emellertid att det inte skett några arresteringar, vilket gör att det kan ifrågasättas om något sådant ens hade försökts. Beslutet av ”Revolutionära kommittén” och det påföljande beslutet att gripa ministrarna bar, i likhet med den misslyckade planen från natten innan, stämpeln av en kupp, eftersom det fortfarande var fullständigt ovisst om majoriteten av arbetarna i Berlin skulle stödja rebellerna och att det, trots en del optimistiska kalkyler, rådde osäkerhet beträffande stämningarna bland de truppenheter som var förlagda i Berlin. Inte desto mindre agerade Pieck och Liebknecht helt och hållet i överensstämmelse med uppfattningarna bland den stora majoriteten av de revolutionära förtroendemännen, som tänkte ”inta nyckelställningar genom en kvick överraskningsattack och därmed överföra makten i proletariats händer”, som den ledande revolutionäre delegaten Heinrich Malzahn¹⁰ uttryckte det vid ett internt möte med USPD-Berlins arbetarråd den 9 januari. Dessa misslyckade arresteringsplaner, trovärdigt och ytterst detaljrikt skildrade av Pieck, har förblivit okända fram till idag, trots att ett skriftligt uttalande från den 6 januari om att ”Revolutionära kommittén” skulle ta över regeringen varit allmänt känt. Detta sedan *Vorwärts*, när rebellernas ockupation av tidningsbyggnaden upphört och återtagits av majoritetssocialdemokraterna, den 14 januari 1919 publicerat ett faksimil av ett dokument undertecknat av Liebknecht och Paul Scholze. Liebknecht och Pieck, de båda *Spartakusbund-*

⁹ Georg Ledebour (1850-1947), riksdagsledamot, tillhörde vänstern inom SPD. Anslöt sig till USPD och samarbetade med de revolutionära fabriksombuden i Berlin 1918-1919. Motsatte sig USPD:s uppgående i KPD, återgick till SPD, men utslöts 1924 och bildade Socialistiska förbundet. [red. anm.]

¹⁰ Heinrich Malzahn (1884-1957), anslöt sig till SPD 1906. Gick med i USPD 1917, aktiv i strejkerna och utsågs till ordförande för Berlinskommittén inom fabriksråden. På Levis sida angående Marsaktionen och återvände till slut till SPD. [red. anm.]

representanterna i de organ som ledde upproret, agerade på söndagen på samma sätt som på lördagen – utan några som helst kontakter med de övriga medlemmarna i KPD:s *Zentrale*.

Det kaotiska upproret

Måndagen den 6 januari upplevde centrala Berlin en av de mäktigaste demonstrationerna av stadens arbetare under denna period, med runt 200 000 demonstranter på gatorna. Det verkade som om den revolutionära vänstern i Berlin uppnått en stor framgång och att regeringen Ebert-Scheidemann skulle falla inför denna avsevärda opposition. ”Revolutionära kommittén” förmådde emellertid inte utnyttja detta fördelaktiga läge. Dess ledande medlemmar ägnade sig åt att hålla tal inför demonstranterna och, framför allt, åt att försöka få de väpnade styrkorna i Berlin att stödja den revolutionära vänstern. De medlemmar av ”Revolutionära kommittén” som stannat kvar i de Kungliga hovstallarna kom sig inte för med att överlägga om nästa steg, eftersom de – enligt Pieck – förhindrades att göra detta av ”ett stort antal delegationer som krävde instruktioner”. En av deltagarna i demonstrationen, Stahlberg – medlem av USPD:s arbetarråd, gav en upplysande skildring av massdemonstrationerna den 6 och 7 januari vid ett internt partimöte den 9 januari: ”Massorna krävde att ledarna skulle ge dem vägledning om hur man skulle gå vidare, men ledarna fanns inte tillgängliga, och alla som kunde skrika gav order.” Stahlberg sammanfattade sina intryck så här: ”Det rådde fullständig förvirring.” De demonstranter som var medlemmar av USPD och KPD uppmanades att införskaffa vapen och göra sig redo för revolutionär handling. Men eftersom det inte blev någon riktig organisering gav sig många beväpnade arbetare av och stod inte längre till ”Revolutionära kommitténs” förfogande. Enligt Piecks redogörelse ”fanns inom kommittén ännu ingen klar uppfattning om hur de beväpnade arbetarna skulle organiseras militärt och kunna ledas till bestämda planerade aktioner”.

Liebnechts ”kuppdokument”

På initiativ av Pieck skickades några beväpnade styrkor för att inta regeringsbyggnader och för att legitimera detta försågs de med ett maskinskrivet uttalande av ”Revolutionära kommittén”, där Ebert-Scheidemann-regeringen förklarades avsatt och att detta revolutionära organ tillfälligt övertagit makten. Den gamla garnisonen vid Krigsministeriet gick bara med på att överlämna byggnaden till de beväpnade revolutionärerna om ordförandenas namnteckningar fanns med på uttalandet, men där fanns bara namnen på ledarna – Ledebour, Liebnecht och Scholze – i maskinskriven form. Wilhelm Lemmgens, matrosen som ledde den revolutionära patrull som skulle genomföra ockupationen, återvände för att få namnteckningarna och Liebnecht skrev då också på för Ledebour, som var frånvarande. Det mesta av Liebnechts tid gick åt till att hålla tal inför demonstranterna och han hade sannolikt inget att göra med utformningen av uttalandet, vilket antydde i Lemmgens deklaration den 22 januari 1919: ”Liebnecht studerade uttalandet en lång stund. Jag fick intrycket att han inte hade sett det tidigare.” I stället för att återvända till sin väpnade patrull utanför ministeriet åkte Lemmgens, som började få onda aningar, hem med det undertecknade dokumentet för att senare överlämna det till en representant för den socialdemokratiska regeringen.

Kritiken mot såväl detta uttalande som mot Liebnechts hållning, sådan som den omedelbart efter januariupproret uttrycktes av Rosa Luxemburg och senare också av historiker, är enligt min uppfattning inte befogad, eftersom det under hälften av denna dag, den 6 januari, då uttalandet formulerades och spreds, verkade som om en överväldigande majoritet av arbetarna i Berlin var för att avsätta Ebert-Scheidemann-regeringen. Upprorsidans försök att störta regeringen och ockupera regeringsbyggnader utgjorde därför varken någon kupp eller någon liten revolutionär grupp agerande, utan var – även om det enbart gällde måndagen och tisdagen – ett uttryck för en mäktig massrörelse av en klar majoritet av proletariatet i Berlin. Med andra ord ägde dessa åtgärder, inklusive uttalandet att störta regeringen, lika mycket revolutionär legitimitet som störtandet av regeringen i Berlin den 9-10 november 1918. Argumentet att en regering baserad på Ledebour, Liebnecht och revolutionära förtroendemän i Berlin skulle ha varit begränsad till rikets huvudstad och några industricentra, och därmed stått isolerad, är ju också riktigt, men först betraktat i efter-

hand. I likhet med i november 1918 tycktes uppgifterna om att arbetarklassen var redo till ett revolutionärt uppror i kejsardömet ytterst osannolika,¹¹ men revolutionens gnista tändes icke desto mindre och spred sig som en skogsbrand från ett ställe till nästa (men slutligen bara med någon större betydelse i Berlin). I januari 1919 var det också möjligt att en liknande rörelse hade kunnat uppstå – denna gång med start i Berlin – och blivit i stånd att omfatta större delen av Tyskland. Agerandet i januari 1919 blev en kupp först när det från onsdag den 8 januari stod klart att massan av Berlins proletariat inte längre stod bakom kravet på att störta regeringen med våld.

Ett första tecken på att upproret misslyckats

Hur stora förhoppningarna bland de ledande inom vänstern i Berlin än må ha varit efter Berlin-arbetarnas enorma deltagande i protestdemonstrationerna, hade på måndagseftermiddagen de mer realistiska ledarna för resningen insett att ett gripande av statsmakten var otänkbart på grund av oordningen i de egna leden och bristen på stöd från soldaterna. Trots alla de uppgifter som spreds på söndagskvällen om revolutionära stämningar bland trupperna i Berlin förklarade sig alla militära enheter som var förlagda i Berlin antingen vara neutrala i den politiska striden eller för regeringen Ebert-Scheidemann. Till och med Folkets marindivision, som till stor del genom Berlinerarbetarnas stöd framgångsrikt drivit undan regeringstrupperna på julafton 1918 och vars högkvarter i de kungliga hovstallarna fungerat som mötesplats för ”Revolutionära kommittén”, tog på måndagseftermiddagen tillbaka det löfte om stöd som deras ledare Dorrenbach avgett – han var då avsatt – och kastade med våld ut rebellerna från byggnaden. De revolutionära förtroendemännen ”drevs ut från stallarna under de grövsta okvädingsord”, som Pieck uttryckte det i sin skildring från 1920.

Ytterligare ett hinder för att bli av med den socialdemokratiska regeringen utgjordes av det faktum att socialdemokraterna, i likhet med rebellerna, också utlyst en generalstrejk och samlat sina anhängare på Wilhelmstrasse utanför rikskanslerbyggnaden. Även om den stora majoriteten arbetare – Levi uppger 200 000 – demonstrerade mot Ebert och Scheidemann, räckte det med bortemot 10 000 anhängare till majoritetssocialdemokraterna runt rikskanslersbyggnaden för att skydda regeringen från de revolutionära styrkorna, eftersom majoriteten av motståndarna till regeringen ville undvika ett blodbad mellan arbetskamrater.

Efter att ha kastats ut ur de Kungliga hovstallarna tvingades ”Revolutionära kommittén” flytta in i polishögkvarteret på Alexanderplatz, där de revolutionära fabriksombuden redan höll på att diskutera ett förslag från USPD-ledarna Rudolf Breitscheid, Oscar Cohn, Wilhelm Dittmann, Karl Kautsky och Luise Zietz om att inleda förhandlingar med den socialdemokratiska regeringen.¹² Liebknecht och Pieck motsatte sig häftigt förslaget, men sent på måndagskvällen godtogs det av de revolutionära förtroendemännen med 51 röster mot 10.

Luxemburg ändrar sig: Störta regeringen Ebert-Scheidemann!

När Radek insett omfattningen av massdemonstrationerna mot regeringen Ebert-Scheidemann begav han sig till redaktionen för *Rote Fahne* för att diskutera det nya läget. Han skrev senare: ”Jag frågade Rosa Luxemburg vilka uppgifter vi hade ställt oss. Rosa svarade att strejken var en proteststrejk. Vi ville se vad Ebert skulle våga göra, hur arbetarna ute i landet skulle reagera; sedan fick vi se.” Luxemburgs inställning var helt i enlighet med läget, den innebar att man skulle avvakta för att se om rörelsen var begränsad till Berlin, eller om den snart skulle övergå i ett massuppror som spreds till andra regioner i landet. Samtalet med Rosa Luxemburg ägde med största sannolikhet rum på redaktionen måndagen den 6 januari och en av regeringens informatörer uppgav sig ha sett Radek där.

¹¹ Ottokar Luban, ”Rosa Luxemburg, Spartakus und die Massen. Vier Beispiele zur Taktik der Spartakus-gruppe bzw des Spartakusbundes” i Theodor Bergmann och Wolfgang Hable (red.) Reform, Demokratie, Revolution. Zur Aktualität von Rosa Luxemburg, bilaga till den månatliga tidskriften *Sozialismus*, n° 5, 1997, sid 1-27.

¹² Rudolf Breitscheid (1874-1944), Oscar Cohn (1869-1937), Wilhelm Dittmann (1874-1954), Karl Kautsky (1854-1938) och Luise Zietz (1865-1922). Längre medlemmar av SPD, som anslöt sig till USPD, men avvisade samgåendet med KPD. Samtliga återvände till SPD 1922. [red. anm]

Under intryck av Berlinarbetarnas väldiga uppslutning i protestdemonstrationerna på söndagen och måndagen lade emellertid Rosa Luxemburg sina invändningar åt sidan. KPD:s *Zentrale* hade varken lördag, söndag eller måndag haft någon kontakt med sina båda representanter, Wilhelm Pieck och Karl Liebknecht, i de revolutionära förtroendemännens organisation. De två hade kommit med i ledningen för upproret på söndagskvällen och partiledningen var således okunnig om deras agerande och tolkning av händelserna. På måndagskvällen beslöt därför Spartakus-ledningen att skicka två av sina medlemmar, Leo Jogiches och Paul Levi, till sammanträdet med upprorsledningen, som nu befann sig i polishögkvarteret. Strax före mötet – uppenbarligen före de revolutionära förtroendemännens omröstning om huruvida man skulle inleda förhandlingar med majoritets-socialdemokraterna – redogjorde Liebknecht och Pieck för detaljerna i de diskussioner som pågått sedan lördagen inom den revolutionära vänstern i Berlin, man diskuterade det politiska läget och kom överens om att Liebknecht och Pieck skulle delta i det sammanträde som KPD:s *Zentrale* planerade att hålla mitt på dagen tisdagen den 7 januari. Detta sammanträde var det första sedan massaktionerna inletts där Liebknecht och Pieck deltog i de gemensamma överläggningarna och ”kamraterna Luxemburg och Jogiches tryckte på behovet av en klarare och mer bestämd ledning för kampen och tydliga paroller”, enligt Piecks redogörelse.

I alla senare utgivna versioner av Piecks manuskript, liksom i det som Levi skrivit om frågan och i KPD:s officiella skildring från 1929, finns inget om detta möte med *die Zentrale* och – med tanke på de enorma massprotesterna mot regeringen Ebert-Scheidemann – heller inte Luxemburgs och Jogiches helt rimliga krav på ett mer beslutsamt agerande från upprorsledningens sida, antagligen i syfte att underbygga myten om att majoriteten av KPD:s *Zentrale* och Rosa Luxemburg avvisat kravet på att störta regeringen.

Om Rosa Luxemburg ännu på måndagskvällen, i sin artikel ”Vad gör ledarna?” för *Rote Fahne* av den 7 januari, varit relativt återhållsam (om läget) stod det i hennes nästa kommentar om massrörelsen klart att hon i själva verket ansåg tiden vara inne för att ta kamp om statsmakten. I sin ledarartikel, ”Försummade plikter” den 8 januari*, skriven dagen före (följaktligen efter *die Zentrales* sammanträde vid tolvtiden på tisdagen), framhöll Luxemburg gång på gång att det var nödvändigt att fortsätta revolutionen och genomföra socialism, regeringen Ebert-Scheidemann ”måste bort”, den ”måste bort från makten” tillsammans med sina anhängare, även om hon helt klart avvisade taktiken med en ren kupp: ”Att undanröja regeringen Ebert-Scheidemann betyder inte att storma rikskanslerpalatset och jaga bort eller ta fast ett par människor: det betyder framför allt att tillskansa sig alla faktiska maktpositioner och att också *behålla dem och bruka dem.*” Hon exemplifierade detta på följande vis:

För det första, vid den ockuperade *Vorwärts*-byggnaden skulle de revolutionära förtroendemännen se till att ”omedelbart sörja för att redaktionen övergår i händerna på representanter för dessa arbetare”, varvid Ledebour och Däumig skulle utses till redaktörer, eftersom USPD:s vänster inte hade något eget organ. Orsak till detta förslag var att de som ockuperade *Vorwärts* bett de ledande medlemmarna av KPD att ta över utgivningen av en revolutionär *Vorwärts*, något som avvisades ”på grund av att vi som parti inte ville bli alltför nära sammankopplade med ockupationen av *Vorwärts*”, som Pieck uttryckte det.

För det andra borde den ockuperade telegrambyrån Wolff användas av revolutionärerna i Berlin för att sprida information om läget i Berlin, och ”skapa ideell sammanhållning mellan Berlins arbetare och den revolutionära rörelsen ute i riket ... utan denna sammanhållning kan revolutionen inte segra”.

För det tredje får inga förhandlingar inledas med regeringen, som vi befinner oss i hård konflikt med. ”Sådana förhandlingar kan ju endast leda till ett av två ting: antingen till en kompromiss, eller mycket troligare – till ett förhållande, vilket Ebert och hans folk skulle utnyttja till att förbereda de mest brutala våldsåtgärder.”

* Finns på marxistarkivet: [Försummade plikter](#)

För det fjärde måste de massor som uppmanats att gå ut på gatorna ”klart och tydligt få reda på vad de har att göra, eller åtminstone vad som försiggår, vad som göres och planeras mellan vän och fiende. I revolutionära kristider är massornas självklara plats på gatorna”. Vidare måste dessa revolutionära arbetare ”framför allt vara med och avgöra, vad som skall göras eller låtas”. Luxemburg ansåg att den lämpligaste frågan för massorna att avgöra var förslaget om att inleda förhandlingar med regeringen, något som med säkerhet skulle mötas ett råbarkat nej från demonstranterna. Samtidigt skulle de revolutionära arbetarnas närvaro på gatorna tjäna som ett varningstecken för revolutionens fiender.

Retoriska fraser

I princip föreföll de tre första punkterna förnuftiga, även om förutsättningarna inte var för handen vad gällde de föreslagna personerna, eftersom Däumig på kvällen den 4 januari hade uttalat sig mot försök till uppror och Ledebour sedan måndagseftermiddagen hade varit inblandad i försöken att förhandla med majoritetssocialdemokraterna. (Detta visar att Luxemburg var otillräckligt informerad om mötena med de revolutionära förtroendemännen). Andra delen av punkt fyra var helt ogenomförbar eftersom den förutsatte ett permanent gigantiskt massmöte med proletariatet i Berlin. Förslaget ger intryck av en retorisk fras utan kontakt med verkligheten. Icke desto mindre, oavsett om Luxemburgs förslag verkar både kvantitativt och kvalitativt otillräckliga, står det klart att hon betonade att massorna måste upplysas, aktiveras och engageras kontinuerligt. Massorna skulle vara ”redo att stödja varje revolutionär aktion”. De revolutionära styrkornas ledande organ gavs ingen möjlighet till ”vacklan eller halvheter”, utan skulle bara ha klart för sig ”ledmotivet: Ner med Ebert och Scheidemann!” Luxemburgs ledarartikel underlät att nämna att ytterligare revolutionära aktioner behövdes och den läsare som ville förverkliga kravet i slutet på Luxemburgs kommentar – ”Prata inte! Rådslå inte i all oändlighet! Förhandla inte! *Handla*” – fick inte veta vilka ”verkliga maktpositioner”, som skulle intas och användas. Artikelns gav intrycket av djup hjälplöshet, i likhet med resten under upprorsveckan. Karl Radek, bolsjevikregeringens utsände, fick precis den känslan under ett besök (sannolikt någon gång mellan tisdagskvällen och onsdagseftermiddagen) på KPD:s tidning och den 24 januari 1919 skrev han till sina kamrater i Moskva: ”Jag blev själv på *Rote Fahnes* redaktion vittne till hur gamla kamrater vred händerna och undrade vad som väntades av dem. De avfärdades med några tomma fraser, eftersom inte heller de andra kamraterna där visste vad de ville.”

KPD-ledningens besvärliga återgång från upproret

Under dessa januaridagar kunde läget förändras på bara några timmar. Från tisdagseftermiddagen till onsdagseftermiddagen vände tidvattnet mot rebellerna. Förvisso var deltagandet i demonstrationerna mot regeringen Ebert-Scheidemann lika stort på tisdagen som dagen innan. Ändå fick inte detta den revolutionära rörelsen att avancera, eftersom de revolutionära arbetarna, precis som dagen innan, stod ”utan paroller och direktiv”, som Pieck rapporterade. Klockan elva på förmiddagen sammanträdde ”Revolutionära kommittén” men ”inget av betydelse beslutades”. Förhandlingarna mellan en delegation av ledande medlemmar av USPD, som blivit informerade av de revolutionära förtroendemännen, och ledningen för majoritetssocialdemokraterna ledde ingenstans, eftersom de senare krävde att tidningsbyggnaderna skulle evakueras som villkor för varje slags överenskommelse. De revolutionära förtroendemännen var inte redo att gå med på detta och ville dessutom hela tiden hållas informerade om förhandlingarna.

Under tisdagen ockuperade revolutionära arbetare fler byggnader, men det var oklart huruvida detta handlade om spontana handlingar eller om de beordrats av ”Revolutionära kommittén”. Skottlossningen ökade med fler sårade och dödade än dagen innan. På kvällen den 7 januari ockuperades *Rote Fahnes* tryckeri under ett långt tag av beväpnade regeringstrupper, vilket ledde till att onsdagsnumret av KPD:s tidning, som redan var satt, inte kunde tryckas i sin helhet och bara en upplaga med en enda sida kunde ges ut.

Onsdagen den 8 januari blev de revolutionära arbetarnas demonstrationer i *Tiergarten* och stadscentrum mindre och det förekom mer skottlossning, som krävde ännu fler offer än dagarna innan. Regeringsanhängarna var allt bättre beväpnade. Regeringstrupper koncentrerades i förorterna. USPD:s försök att få till stånd konkreta förhandlingar med representanter för majoritets-socialdemokraterna varade hela dagen. Under dagen beslutade "Revolutionära kommittén" med sina 33 medlemmar att upplösa sig själv och upprätta en militär kommitté med bara sex medlemmar – bland dem Liebknecht och Pieck – och en befälhavare, med högkvarter i *Bötzowbryggeriet*, i norra änden av *Alexanderplatz*, vilket också skulle fungera som förläggning, vapenförråd och kraftcentrum för de upproriska arbetarna. Inget av detta förbättrade effektiviteten i revolutionärernas agerande.

Mitt på onsdagen hade KPD:s *Zentrale* sammanträtt. Enligt sitt manuskript med minnesanteckningar ska Pieck ha deklarerat: "Eftersom situationen gått förlorad krävdes ett tydligt beslut, men något sådant fattades inte." Ett nytt möte hölls dock på kvällen så att Liebknecht, som inte kunnat närvara under dagen, kunde delta. Under detta kvällssammanträde krävde Jogiches energiskt att vi skulle lämna den militära kommittén och att hela aktionen skulle kritiseras offentligt. Rosa Luxemburg instämde i detta krav, medan Liebknecht talade mot; han betecknade det som en feg reträtt att lämna kommittén i detta läge på grund av svårigheterna. Han förklarade att han inte under några omständigheter var beredd att underkasta sig ett sådant beslut. Eftersom dessa tre talare gjort mycket långa inlägg och de kamrater som ingick i redaktionen för *Die Rote Fahne* var tvungna att lämna mötet krävde Pieck att det skulle ajourneras så att fler medlemmar av *die Zentrale* skulle få möjlighet att yttra sig. "Trots detta antogs Jogiches' förslag och kamraterna skildes åt i en mycket tryckt atmosfär." Så föll Piecks ord.

Medan redaktörerna för *Die Rote Fahne* och de medlemmar som arbetade inom *die Zentrale* lämnade mötet för att bege sig till sina arbetsplatser, diskuterade de livlig Liebknechts tillkännagivande att han inte skulle åtlyda beslutet från *die Zentrale*, något som Paul Levi senare påminde de båda andra ögonvittnena till händelserna den 8-10 januari 1919, Ernst Meyer och Wilhelm Pieck, om under ett sammanträde med centralkommittén inom det förenade tyska kommunistpartiet 1921, utan att den sistnämnde kom med några invändningar:

Ni minns säkert hur envis Karl Liebknecht var och ni minns också att det var Leo Jogiches som, medan aktionen ännu pågick, kom med förslaget att sända ett skarpt uttalande till *Die Rote Fahne*, där man klart tog avstånd från Karl Liebknecht och där det sades att Karl Liebknecht inte längre representerade *Spartakusbund* bland de revolutionära förtroendemännen. Ni vet också precis hur negativ Rosa Luxemburg var i frågan, ni vet hur hård hennes kritik var och skulle ha varit i det ögonblick då aktionen var avslutad ... Och jag tror, kamrat Pieck, att kamrat Rosa Luxemburg till och med ansåg att det inte skulle dröja länge innan det inte längre skulle vara möjligt att samarbeta med Karl Liebknecht, så hård var hennes uttalade syn på Liebknecht och lika hård skulle hon också ha varit om hon fått leva.

Så heter det i protokollet från centralkommittémötet den 4 maj 1921.

På kvällen den 8 januari uttalade sig Rosa Luxemburg, och mer kraftfullt Leo Jogiches, för att lämna den revolutionära Berlinvänsterns organ och därmed också upproret. Enligt Piecks manuskript delades det synsättet uppenbarligen av alla ledande medlemmar utom Liebknecht och Pieck. I sitt brev till KPD:s *Zentrale* den 9 januari förklarade Radek att spartakistledarna Levi samt Käte och Hermann Duncker¹³ motsatte sig fortsatt deltagande i upproret. Förutom detta skrev Käte Duncker den 16 januari 1919 i ett brev till maken Hermann om de dagar hon tillbringat i polishäktet och om sina yttranden under ett förhör: "Hur mycket vi än ogillade sakerna [det väpnade upproret] och varnade för dem går det inte för sig att säga något som helst åt gänget [företrädarna för åklagarmyndigheten] ..."

¹³ Hermann Duncker (1874-1960) och Käte Duncker (1873-1950), anslöt sig till SPD 1893 respektive 1900. Båda invalda i KPD:s *Zentrale* 1919 men inte 1920. Innehade därefter inga högre poster inom partiet. Bosatta i DDR från 1947. [red. anm.]

Revolutionära vänsterns sista fåfänga försök

Samtidigt som KPD:s ledning uppvisade dessa skarpa motsättningar, som nästan orsakade en splittring, hade stämningarna helt förändrats inom USPD och bland de revolutionära förtroendemännen, som tidigare lutat åt förhandlingar. På eftermiddagen den 8 januari hade för det första förhandlingarna med majoritetssocialdemokraterna avslutats utan någon framgång. För det andra hade regeringen Ebert-Scheidemann, under mottot ”Räkenskapens timme närmar sig!”, tillkännaggett att upproret skulle slås ned med våld. På samma gång, ”i samförstånd med överbefälhavaren Noske”, hade en ”grupp studenter i Berlin” uppmanat till kamp mot rebellerna genom att gå med i frivilligkårerna. Detta upprörde till och med USPD:s återhållsamme ordförande Hugo Haase¹⁴ så mycket att han i ett flygblad fördömde bildandet av frivilligkårer, vilket tydligen skett med samtycke från majoritetssocialdemokraternas sida, och manade till motstånd: ”Arbetare, slut er samman i försvaret mot de vita gardenas hotfulla våldsaktioner. Ner med deras beskyddare Noske! Ner med de arbetarfientliga regeringsrepresentanterna!” De revolutionära förtroendemännen missuppfattade Haases text som en gemensam appell för vänstern i Berlin, inklusive KPD:s *Zentrale*, trots att Liebkecht och Pieck bara anslutit sig till denna krets av vänstermän sent på onsdagskvällen, efter att Haases text antagits, vilket innebar att i början hade ingen från *Spartakusbund* kännedom om texten, som trycktes i morgonupplagan av USPD:s tidning *Die Freiheit* den 9 januari, men däremot inte i *Die Rote Fahne*, eftersom den nått redaktionen för sent.

Efter det stormiga sammanträdet med KPD:s *Zentrale*, och efter att inte ha följt beslutet där, anslöt sig Liebkecht och Pieck till de revolutionära förtroendemännens möte sent på onsdagskvällen, där det, efter många timmars diskussion, redan hade bildats en stor majoritet för att än en gång uppmana till generalstrejk och intensifiera den väpnade kampen. Liebkecht hade därför inga svårigheter att få nästan enhälligt stöd från den breda kretsen av ledarna för vänsterflygeln i Berlin för sitt synnerligen kraftfulla och aggressiva flygblad.

Kursändringen från de revolutionära förtroendemännens sida och från USPD i Berlin under onsdagsnatten gjorde att KPD-*Zentrales* beslut på onsdag kväll att lämna de revolutionära organen och distansera sig från Liebkecht snabbt blev överspelat för spartakistledarna – i varje fall för Rosa Luxemburg – och KPD-representanternas fortsatta medverkan i de revolutionära organen godkändes åter fullt ut. Att detta inte handlade om ytliga orsaker, där meningsskiljaktigheter doldes, utan tvärtom var en fråga om djup övertygelse står klart av det faktum att Liebkechts text inte bara trycktes i en extra upplaga av *Die Rote Fahne* på eftermiddagen den 9 januari, utan också av att tidningens ledare den 10 januari, med rubriken ”Ebert-Scheidemanns dödskamp”, som skrivits dagen innan, gav samma känsla som Liebkechts appell: att revolutionens slutfas stod för dörren och att segern var nära förestående. Det kan således inte råda något tvivel om att Liebkechts och Piecks fortsatta medverkan i de revolutionära organen på torsdags- och fredagsmorgonen hade skett mot Rosa Luxemburgs och de övriga KPD-ledarnas vilja, vilket såväl Levi och Pieck som KPD senare hävdade. Troligen hade det på torsdagen förts direkta samtal mellan Liebkecht och/eller Pieck samt Rosa Luxemburg och andra i KPD-ledningen, eftersom både Liebkecht och Pieck, som inför sina kamrater ville rättfärdiga sitt fortsatta samarbete med de revolutionära förtroendemännen, säkerligen fäste stor vikt vid att den övriga vänstern godtagit spartakisternas ståndpunkt och Liebkechts appell-utkast. Hur kunde någon i KPD:s ledning i detta läge kräva att man skulle lämna ledningen för upproret?

Den planerade massspridningen av en miljon exemplar av båda appellerna hade fortfarande inte genomförts på torsdagskvällen och bara två vänstertidningar, *Die Freiheit* och *Die Rote Fahne*, som utkom i mindre upplagor än normalt, kunde sprida texten den 9 januari. Liebkechts text delades ut som flygblad först fredagen den 10 januari, efter att ha tryckts på det fortfarande ockuperade *Vorwärts*, vilket var alldeles för sent för att kunna spela någon roll, om nu detta över huvud taget varit möjligt med tanke på stämningarna bland arbetarna på torsdagen och fredagen, som nu var

¹⁴ Hugo Haase (1863-1919), invald i riksdagen för SPD 1897, partiordförande 1911. Ledare för USPD från dess grundande och ledde högerflygeln där. Mördad av en nationalist på trappan till riksdagshuset. [red. anm.]

inriktade på att få ett slut på striderna mellan arbetarkamrater och nå enhet på basnivå. Vid ett internt sammanträde med arbetarrådet inom USPD i Berlin på kvällen den 9 januari rådde stor pessimism om strejken på fabrikerna, även om majoriteten inom USPD:s arbetarråd ändå beslutade att ställa sig bakom strejkuppsamlingen.

KPD:s ledning drar sig slutligen tillbaka den 10 januari

Trots de ledande vänsterpersonernas förhoppningar fick inte den revolutionära rörelsen något nytt liv på fredagen. Militärt hade SPD-regeringen övertaget i landets huvudstad och de revolutionära förtroendemännen och USPD försökte åter få till stånd förhandlingar med majoritetssocialdemokraterna.

På kvällen [den 10 januari] samlades *die Zentrale* till ett möte ... där man med Liebknechts godkännande fattade beslutet att avbryta samarbetet med de revolutionära förtroendemännen och att vi bara skulle delta på deras möten i informationssyfte. De revolutionära förtroendemännen skulle bli vederbörligen informerade, vilket skedde i *Die Rote Fahne* den 13 januari 1919, men artikeln var daterad 10 januari.

I denna del av Piecks manuskript är det oklart om Pieck själv och/eller Liebknecht fortfarande – som två dagar tidigare – argumenterade mot *die Zentrales* beslut på fredagens möte. ”Allteftersom de revolutionära förtroendemännen mer och mer lät sig dras med av jetströmmen kring USPD-ledningen, blev det också lättare för Liebknecht att ge efter för kraven från Rosa och Leo.” Så hette det i en tidningsartikel av Pieck i juni 1921. Eftersom USPD-representanterna åter inlett förhandlingar, såg de båda KPD-representanterna antagligen ingen mening med att stanna kvar i den revolutionära vänsterns organisationer.

KPD:s tillkännagivande den 10 januari kunde inte ens delas ut till förtroendemännen på grund av den oreda som de revolutionära striderna orsakat, vilket förklarades i en ingress när den publicerades i *Die Rote Fahne* den 13 januari. Uppmaningen att avsluta strejken hade undertecknats av de revolutionära förtroendemännen samt USPD:s centrala exekutivkommitté och ska ha delats ut i flygbladsform den 12 januari. Publiceringen av *die Zentrales* tillkännagivande av den 10 januari i *die Rote Fahne* den 13 januari skedde sannolikt som ett försök att förklara varför KPD inte undertecknat uppmaningen av den 12 januari och för att undvika att ge intryck av att ledningen för spartakisterna i det tysta dragit sig undan striden. KPD-ledningens tillbakadragande från ledningen för upproret den 10 januari, vilket underförstått innebar att de avbröt fortsatt revolutionärt agerande, var därför till en början helt okänt bland dem som appellerna riktade sig till – de revolutionära förtroendemännen samt arbetarklassen – även om detta inte hade någon betydelse för det politiska händelseförloppet under dessa dagar. Den senkomna publiceringen av uttalandet från KPD:s *Zentrale* påverkade inte stämningarna det minsta. Arbetarna – framför allt ledarna för de revolutionära förtroendemännen och USPD i Berlin – hade nu helt andra saker att bekymra sig om sedan regeringsstyrkorna tagit kontrollen över Berlin och förföljelser inletts mot vänstern som helhet.

Rosa Luxemburgs underskattning av enhetsrörelsen på fabrikerna

Vid det sista försöket att på torsdagen den 9 januari återuppliva proteströrelsen på fabrikerna i Berlin, bortsåg såväl Rosa Luxemburg och ledningen för KPD som de revolutionära förtroendemännen från den klart märkbara tendensen till enhet oavsett partigränser, som tog sig uttryck i att man avsatte de gamla misskrediterade ledarna med det dubbla syftet att undvika strider mellan arbetarkamrater och att förverkliga en socialistisk politik. Från den 9 januari hade en sådan massrörelse utvecklats inne på fabrikerna i Berlin och den fortsatte att växa. Enhetsrörelsen i Berlin omfattade över 200 000 arbetare och den spred sig till andra industricentra i Tyskland. På stormöten på fabrikerna valdes arbetarlegationer, för det mesta på paritetsbas – med lika många representanter för majoritetssocialdemokraterna, de oberoende och kommunisterna – som skickades iväg till majoritetssocialdemokraternas centrala råd, till USPD, till de revolutionära fabriksförtroendemännen och till Liebknecht, för att kräva att regeringen och alla ledarna för de socialistiska partierna skulle avgå för att man skulle kunna få stopp på striderna mellan arbetarkamrater i Berlin.

De krävde också att ledningen på alla nivåer skulle övertas av arbetarkommittéer organiserade på paritetsgrundval och sedan skulle de tre socialistiska partierna slås samman och nyval äga rum till arbetarråden.

Medan USPD helhjärtat stödde denna spontana massrörelse, avvisade både majoritetssocialdemokraterna och KPD detta initiativ från basnivå. Det sätt på vilket denna rörelse slog rot, till och med bland medlemmarna av majoritetssocialdemokraterna, framgick av det nästan enhälliga – dvs med stöd av huvuddelen av SPD:s delegater – antagandet av två resolutioner vid ett möte med Storberrlins kommunala arbetarråd den 10 januari, vilka krävde regeringen Ebert-Scheidemanns avgång och samarbete mellan arbetare från alla strömningar.

I Rosa Luxemburgs ögon var detta ”Rop på enighet” – som USPD:s tidning *Die Freiheit* berättigt kallade detta krav som utgick från arbetarklassen, i en rubrik i kvällsupplagan den 9 januari – inte någon riktig massrörelse, utan en missriktad reaktion från Berlins arbetare på grund av USPD:s inflytande bland dem och sveket från ledningen för den revolutionära kampen. I en ledarartikel den 11 januari under rubriken ”Ledarnas misslyckande” tolkade KPD-agitatorn dessa strävanden på detta vis. Hon karakteriserade USPD som ”ett ruttnande lik” och riktade ett skarpt angrepp mot de Oberoende och de revolutionära förtroendemännen. Precis som dagarna innan var hennes egna förslag åter allmänt hållna och utan konkret innebörd: ”Klarhet, den skarpaste, den mest hänsynslösa kamp mot alla försök till mörkläggning, medling och uppgivenhet, koncentrera massornas revolutionära energi och skapa lämpliga organ för att leda kampen – dessa är de mest brännande uppgifterna under den närmaste tiden ...”. Både i denna ledarartikel och i en ny kommentar den 11 januari, under rubriken ”Sumpgas”, lade spartakisternas ledning skulden för att upproret misslyckats helt och hållet på USPD och sade – åter i det gällaste tonfall – att undanröjandet av detta parti var en förutsättning för att den revolutionära kampen skulle kunna fortsätta: ”Att befria massorna från USPD:s ledarskap, att begrava detta lik: det är från och med nu det oundgängliga villkoret för att proletariatet ska kunna agera revolutionärt, det är kampens nästa stadium.”

Denna inriktning på att rikta hårdast tänkbara kritik mot USPD:s ledning hade från 1910 varit typiskt för Rosa Luxemburgs sätt att argumentera mot centrister inom SPD, oavsett om det handlade om masstrejken före första världskriget, att bekämpa politiken med klassfred i början av kriget eller USPD:s samarbete med majoritetssocialdemokraterna från 10 november till slutet av december 1918. Fången i sådana gamla former av polemik inom den socialdemokratiska arbetarrörelsen varken ville eller kunde hon gå med på att önskan om enhet utgjorde någon genuin rörelse på basnivå och därför insåg hon inte att det bästa sättet att bevara massornas revolutionära energi nu bäst tjänades om KPD gav sitt stöd till denna rörelse. Om KPD lagt fram en populär paroll i slutet av de väpnade sammanstötningarna kunde det ha skaffat sig större moralisk auktoritet och större politiskt inflytande, gjort sig av med rollen som syndabock och bilden av någon utifrån, och framför allt haft bättre utsikter att påverka massorna med klara socialistiska mål. Men inte ens det faktum att majoritetssocialdemokraterna avvisade enhetsrörelsen fick Luxemburg att omvärdera sin hållning. Framför allt, om hon följt sina egna principer, kunde hon ha tagit hänsyn till massornas önskemål, eller åtminstone seriöst granskat det politiska innehållet i deras önskningar och de möjligheter som låg inneboende där, i stället för att på förhand avvisa dem i klump, på grund av att hon föreställde sig en enad framryckning från basnivå för att uppnå de socialistiska målen utan någon av de gamla partiledarna. Hennes förutfattade meningar hindrade henne emellertid från att inse de möjligheter som den spontana massrörelsen rymde.

Luxemburgs orealistiska förhoppningar

Organisatoriskt hade ledningen för spartakisterna tagit konsekvenserna av de demokratiska principer som partiprogrammet hävdade och den 10 januari hade man lämnat ledningen för upproret så snart som det stått klart, att den revolutionära rörelsen inte längre baserade sig på majoriteten av Berlins arbetarklass och hade antagit karaktären av en kupp. Icke desto mindre gav *Die Rote Fahne*, under Rosa Luxemburgs ledning, en helt annan bild. Den 12 januari innehöll *Die Rote Fahne* en

kommentar, skriven dagen innan, som meddelade att regeringsstyrkorna återtagit *Vorwärts*-byggnaden och att regeringen Ebert-Scheidemann segrat militärt, under den karakteristiska rubriken ”Och ändå segrar Revolutionen!”. Även om KPD:s tidning inte längre ansåg det vara möjligt att omedelbart störta SPD-regeringen, såg den ändå detta som närmast oundvikligt inom kort. Ebert och Scheidemann kunde ”fortfarande åtnjuta en sista frist i sin regeringsprakt med bourgeoisins godkännande och genom att vila på lik, bara för att sedan falla ihop under det enhälliga ropet från de arbetande massorna i hela landet: *Ner med Ebert-Scheidemann!*”

Att detta inte bara rörde sig om trösterik, optimistisk agitation utan stämde överens med spartakistledarens orealistiska förhoppningar framgår av ett brev från Luxemburg till Clara Zetkin¹⁵ den 11 januari. Trots att kampen helt enkelt var på väg att förloras hoppades hon fortfarande att ”om saker och ting utvecklas som hittills verkar det minst sagt tveksamt om allt kommer att sluta med val och en nationalförsamling”. Rosa Luxemburgs förhoppningar uppvisade en skriande brist på förmåga att bedöma den politiska verkligheten och en mycket felaktig bedömning av stämningarna bland massorna, och de skulle krossas bara åtta dagar senare vid valet till nationalförsamlingen. Även om det i början av januariupproret verkade som om den stora majoriteten av arbetarna i Berlin, åtminstone någon tid, stått på den revolutionära vänsterns sida, fick SPD den 19 januari – med stöd av en massiv tidningskampanj mot hela den revolutionära vänstern – i Berlin 36,4 procent av rösterna, klart före USPD som bara erhöll 27,6 procent (KPD deltog inte i valet).

Rosa Luxemburgs illusionsfyllda och orealistiska bedömningar av stämningen bland massorna hade redan gjort sig märkbara tidigare, exempelvis vid vändningarna 1915-1916 och i december 1918. Då hade hon vid varje tillfälle trots att majoriteten av partiets organisation i Berlin skulle ställa sig bakom hennes radikala inriktning. Hennes fortsatta tendens till illusioner om att proletariatet var redo att agera antog extrema nivåer under upproret i januari 1919. Hon hade förlorat det mesta av kontakten med massorna.

Radeks fruktlösa ingripande

Karl Radek, den ryska regeringens utsände som levat underjordiskt i Berlin sedan upproret inletts, påminde i ett brev den 9 januari till KPD:s *Zentrale* om det verkliga läget och yrkade på att den skulle uppmana till att avbryta kampen om statsmakten. På grund av styrkeförhållandena måste man inskränka sig till en ren protest mot avsättningen av Eichhorn. Om man fortsatte kampen skulle detta bara utnyttjas av regeringen Ebert-Scheidemann för att krossa den revolutionära potentialen bland Berlins arbetare. Rosa Luxemburg avfärdade emellertid detta och KPD:s *Zentrale* väntade sig att de revolutionära fabriksförtroendemännen och vänstern inom USPD skulle ingå en kompromiss med Ebert-Scheidemann-regeringen, därefter ge upp kampen och därmed få bära ansvaret för detta. Det fanns också principiella överväganden i Rosa Luxemburgs vägran att mana till att avbryta kampen, eftersom, som hon uttryckte det i ledartikeln ”Ett korthus” i *Die Rote Fahne* den 13 januari, en revolutionär process inte kan gå baklänges. Vid den tidpunkt då Radeks brev anlände skulle hans krav ha avvisats av både Luxemburg och troligen också andra i ledningen för KPD, eftersom det under den korta tid som gått från torsdagsmorgonen till fredagsmorgonen – 9-10 januari, att döma av den gemensamma uppmaningen från alla krafter inom vänstern till generalstrejk och väpnad kamp, verkade som om det fanns utsikter för att den revolutionära massrörelsen kunde blossa upp igen.

Det är möjligt att det redan den 9 januari fanns meningskiljaktigheter mellan Rosa Luxemburg, som lutade åt att hysa illusioner, och den realistiske Leo Jogiches, som den 8 januari fått stor majoritet för förslaget att Liebknecht och Pieck skulle lämna de revolutionära organen och som under veckans gång börjat få intrycket att upproret började likna en kupp. Radeks inte alltför övertygande alternativa förslag visar emellertid också att han själv stod ganska rådlös i ett hopplöst

¹⁵ . Clara Zetkin (1857-1933), tillhörde vänstern inom SPD. Redaktör för partiets kvinnotidning. Motståndare till första världskriget, anslöt sig till *Spaartakusbund* och sedan KPD, som hon tillhörde fram till sin död, även om hon sympatiserade med KPO. [red. anm.]

läge, när han ansåg att kampen om tidningarna skulle övergå till krav på en jämlik tilldelning av papper mellan vänstertidningarna och att kampen om befattningen som polischef kunde lösas genom krav på nyval till arbetarråden, som sedan skulle avgöra vem befattningen skulle gå till.

De övriga inom den revolutionära vänstern i Berlin hade också stora svårigheter att avbryta kampen. Vid ett sammanträde med USPD:s Berlinavdelning på torsdagskvällen den 9 januari, motsatte sig representanterna för arbetarråden, inklusive Ernst Däumig (som varit en av huvudpersonerna bakom Novemberrevolutionen 1918 i Berlin och som från inledningen av upprorsförsöket i januari varit motståndare till det) att kampen skulle avblåsas. I stället uppmanade man till att avvakta och se om de flygblad som än en gång manade till generalstrejk och väpnad kamp, och som delvis redan börjat spridas och delvis höll på att tryckas, skulle falla väl ut bland arbetarna i Berlin. Generalstrejken i Berlin avblåstes inte förrän den 12 eller 13 januari i ett flygblad undertecknat av de revolutionära förtroendemännen och centrala exekutiven i USPD:s Berlinavdelning, vilket efteråt publicerades i *Die Freiheit*.

Rosa Luxemburgs bokslut över upproret

Samtidigt som hon befann sig på flykt undan regeringsstyrkorna, efter ett otal bostadsbyten då hon höll sig gömd hemma hos partikamrater, gav Rosa Luxemburg sin version av Januariupproret 1919 i en omfattande artikel med rubriken "I Berlin råder det ordning", hennes sista ledarkommentar innan hon blev mördad, skriven den 13 januari för följande dags *Rote Fahne*.

Att en slutlig seger för det revolutionära proletariatet inte var möjlig i denna konfrontation berodde på "soldatmassornas politiska omogenhet, som gjorde det möjligt för deras officerare att missbruka dem för folkfientliga, motrevolutionära ändamål". Soldaternas brist på mognad var emellertid i sin tur "endast ett symptom på den tyska revolutionens allmänna omogenhet". Den revolutionära rörelsens isolering från resten av landet och avsaknaden av en överenskommelse med arbetarna i landets industricentra visade att också andra förutsättningar saknats. Ledarnas misslyckande var bara ett utslag av misslyckandet för hela massaktionen. Utifrån sin marxistiska utgångspunkt framhöll hon att huvudorsaken till att revolutionen inte varit mogen var att "de ekonomiska striderna, den egentliga vulkan, som ger ständig näring åt den revolutionära klasskampen", blott befunnit sig i sitt första stadium. "Av allt detta framgår, att man för ögonblicket inte kunde räkna med någon slutgiltig, varaktig seger." Ändå hade det varit "en hederssak" att kraftfullt motsätta sig avsättningen av Eichhorn.

I enlighet med en av ”revolutionens stora historiska lagar” hade revolutionens ”huvudproblem” ställts: å ena sidan innebär *denna* revolution ”störtandet av regeringen Ebert-Scheidemann” som är ”det första hindret för socialismens seger”, och denna situation kommer att återkomma om och om igen, och samtidigt är å andra sidan förutsättningarna för seger inte för handen. Denna motsättning innebar att i revolutionens inledningsfas skulle varje enskild episod ”formellt” leda till nederlag, ”men dessa oundvikliga nederlag utgör lika många garantier för den kommande slutsegern”.

Peter Nettel, som skrivit en biografi om Rosa Luxemburg, karakteriserade denna hållning med orden: ”I tider av nederlag är det historiska perspektivet den typiska utvägen för intellektuella eliter. Ledare övertygade om seger på lång sikt skulle helt naturligt trösta sig med tanken att det aktuella nederlaget kunde bidra till att uppnå mer nästa gång.”¹⁶ Medan Nettel, i likhet med Gilbert Badia, utifrån källmaterialet intar en detaljerad och något kritisk syn på Rosa Luxemburgs agerande under upproret i januari 1919, har detta tema inte fått något större utrymme i de övriga biografierna om Luxemburg.¹⁷

Som jag ser det handlar bokslutet över Rosa Luxemburg och Januariupproret om självbedrägeri, rådlöshet och flykt in i en nästan fullständigt deterministisk historiesyn, utan tillstymmelse till självkritisk analys. Som om hon hade avfärdat alla möjligheter till framgång för den revolutionära massrörelsen eller en ny resning och hade utformat sin agitation i *Rote Fahne* i enlighet med detta övergick hon nu plötsligt till att framföra idén att kampen mot regeringen Ebert-Scheidemann varit dömd att misslyckas från början på grund av historiskt bestämda villkor.

Som skäl till att uppta striden använde hon sig – trots denna historiskt bestämda hopplöshet – av begreppet ”en fråga om heder”, som om det hade handlat om en oundviklig, moraliskt oundviklig, hederssak mellan två borgerliga eller aristokratiska motståndare, med den skillnaden att i januari rörde det sig inte om två duellanter, utan om många proletära rebeller, som satsat och offrat sina liv. Och detta i en kamp som – enligt denna sista artikel – helt enkelt inte hade några utsikter till framgång. Som ytterligare allmänt skäl till att agera mot regeringen Ebert-Scheidemann angav Luxemburg – som hon såg det – den historiska legitimitet, som gjorde kampen för att få bort den majoritetssocialdemokratiska regeringen gång på gång nödvändig trots det utsiktslösa i den och att nederlag var förutsägbart. Genom denna historiskt bestämda händelseutveckling blir det oklart hur ledarna och massorna skulle kunna påverka utgången av en revolutionär process. Genom detta sätt att resonera fritas alla revolutionära ledarskap från ansvar gentemot de proletära massor man påverkar. Den fras som upprepas i artikeln om den oundvikliga slutliga segern efter en rad nederlag stämmer med retoriken inom förkrigstidens socialdemokrati och den marxistiska historiesynen. Enligt Rosa Luxemburg var emellertid det revolutionära ledarskapets enda roll att gång på gång leda de proletära massorna till en slutstrid om statsmakten, även om tiden ännu inte var mogen för någon revolution. Den saknar alla hänvisningar till olika former och mål för kampen och därmed alla tecken på taktisk flexibilitet.

Denna hållning innebar, enligt min uppfattning, och som Radek framhöll i sitt brev till KPD:s *Zentrale* den 9 januari, att det inte gick att undvika att det revolutionära proletariatet offrades. Luxemburg hade i princip återvänt till den deterministiska historiesyn, som varit rådande inom förkrigstidens socialdemokrati, som hon själv övergett på grund av erfarenheterna av den ryska revolutionen 1905-1906, för att i stället lägga tonvikten vid massaktionernas dynamiska effekt.¹⁸

¹⁶ Peter Nettel, *Rosa Luxemburg*, Köln och Berlin, 1967, sid. 729.

¹⁷ Annelies Laschitzka och Günter Radczun, *Rosa Luxemburg, Ihr Wirken in der deutschen Arbeiterbewegung*, Frankfurt, 1971, sid. 500-501; Gilbert Badia, *Rosa Luxemburg, Journaliste, Polémiste, Révolutionnaire*, Paris, 1975, sid. 382-386; Elzbieta Ettinger, *Rosa Luxemburg, Ein Leben*, Bonn, 1990, sid. 294 ff; Annelies Laschitzka, *Im Lebensrausch, trotz alledem, Rosa Luxemburg. Eine Biographie*, Berlin, 1996, sid. 617-620. Detta gäller också bildligt biografierna om Karl Liebknecht av Heinz Wohlgenuth (*Karl Liebknecht. Eine Biographie*, Östberlin, 1973, sid. 466-469) och – delvis – Helmut Trotnow (*Karl Liebknecht. Eine politische Biographie*, Köln, 1980, sid. 284-291).

¹⁸ Under förkrigsperioden intog det s k Marxistcentret, på grund av sin deterministiska historieuppfattning, en passiv, vänta-och-se attityd, medan Rosa Luxemburg genom Januariupproret, trots det förväntade nederlaget på grund av ”historiens lagar” representerade en hållning som gick ut på ständig offensiv och ”sista striden”.

Ledarartikeln den 14 januari saknar helt och hållet alla hänvisningar till några som helst kritiska synpunkter på Berlinupproret 1919 och möjligheter till förbättringar.

Om ”ledningens misslyckande” ännu stått i förgrunden i de flesta av hennes tidigare artiklar, som den i *Die Rote Fahne* den 11 januari, upptog detta tema inte ens en procent i hennes sista bidrag. Om denna fråga fastslogs bara: ”Ledningen har svikit. Men ledningen kan och skall nyskapas av och ur massorna.” Det verkar som om hon avsåg nyval till arbetarråden, även om detta krav inte direkt nämndes i artikeln. Åter var den demokratiska principen tydlig i hennes artikel; inte ledarna utan massorna ska bestämma: ”Massorna är det avgörande, de är den klippa, på vilken revolutionens slutseger skall byggas.” Därpå försökte Luxemburg överbrygga motsättningen mellan betoningen av massornas roll och den deterministiska historiesynen i artikeln: ”Massorna står på höjdpunkten av sin förmåga, de har gjort detta ’nederlag’ till ett i raden av de historiska nederlag, vilka utgör den internationella socialismens stolthet och styrka. Och därför skall den framtida segern växa fram ur detta ’nederlag’.” Därigenom förblev Rosa Luxemburg in i det sista trogen sin demokratiska princip – det är inte ledarna utan massorna som är de som avgör socialismens seger.

Mytbildningen

Med sin sista artikel lade Luxemburg grundstenen till den mytbildning som KPD ägnat sig åt angående Januariupproret, och vilken Paul Levi – med vissa variationer – särskilt distinkt skulle formulera ett år senare. Storleken på massaktionerna hade under januariupproret 1919, enligt spartakistledningens uppfattning, inte varit tillräcklig för att ett maktövertagande skulle ha varit tillrådligt. ”Inte för ett ögonblick var läget sådant att det gick att tänka sig att regeringen skulle störtas, vilket måste innebära att man själv tar makten.” De mot varandra stridande uppfattningar och handlingar som KPD-kamraterna torgfört i de revolutionära organen – här avses Liebknecht och Pieck – hade aldrig godkänts av majoriteten i *die Zentrale*, som bakom kulisserna klart hade uttalat sig mot dem.¹⁹

Inför denna bild av hållningen från *die Zentrale*, och genom ett närmare studium av källorna – framför allt Piecks manuskript, som blivit tillgängligt helt nyligen – tillsammans med Rosa Luxemburgs agitation i *Die Rote Fahne*, framträder en mer mångfacetterad bild. Sedan avskedandet av Eichhorn blivit känt trodde inte KPD-ledningen kring Luxemburg vid något tillfälle på någon rörelse som skulle leda till uppror. Lördagen den 4 januari väntade sig Luxemburg uppenbarligen inte ens att några protester skulle äga rum på söndagen. Denna återhållsamma hållning från KPD-ledningens sida fortsatte till middagstid på tisdagen. Först när massdemonstrationerna mot regeringen Ebert-Scheidemann på måndagen och tisdagen antagit gigantiska proportioner stod det klart för Luxemburg och de övriga inom KPD-ledningen att massorna tydligt ville störta regeringen. Vid middagstid tisdagen den 7 januari uppmanade Jogiches och Luxemburg Liebknecht och Pieck att driva på för er mer energisk hållning från upprorsledningen. Först då krävde *Die Rote Fahne* öppet att regeringen Ebert-Scheidemann skulle bort. Men efter beslutet följande dag, onsdagen den 8 januari, att Liebknecht och Pieck skulle lämna den revolutionära vänsterns organ – och därmed kampen – gjorde spartakistledningen en fullständig helomvändning. Detta på grund av att massrörelsen mojnade under onsdagen och att den revolutionära vänstern, trots kommunisternas motstånd, tycktes vara helt inne på förhandlingar med majoritetssocialdemokraterna i syfte att få ett slut på konflikten. *Die Zentrales* beslut att dra sig undan nonchalerades inte bara av Liebknecht och Pieck, utan betraktades också från nästa dag till middagstid på fredag som överflödigt av Luxemburg och sannolikt större delen av de övriga medlemmarna av *die Zentrale*, eftersom de revolutionära fabriksförtroendemännen och USPD avbrutit försöken att förhandla med majoritetssocialdemokraterna och nu, på grundval av ett energiskt flygblad som Liebknecht skrivit utkastet till, uppmanade till generalstrejk och väpnad kamp. Eftersom den övriga revolutionära

¹⁹ Paul Levi, ”Georg Ledebour, die Revolution und die Anderen”, *Die Rote Fahne*, årg. 3, 14 januari 1920. Samma hållning återfinns i den av KPD utgivna samlingen *Illustrierte Geschichte der deutschen Revolution*, Berlin, 1929 (omtryck Frankfurt/Main 1970), sid. 282 ff.

vänstern nu helt stod bakom spartakistledningens linje kunde *die Zentrale* inte ställa sig vid sidan om, i synnerhet som Rosa Luxemburg och de flesta inom ledningen för *Spartakus*, sedan de revolutionära förtroendemännen och USPD-ledningen i Berlin åter visat sig redo att uppta kampen, trodde det vara fullt möjligt att massrörelsen skulle leva upp igen. Detta var, förstås, en orealistisk förhoppning, eftersom det hopplösa med ett uppror var tydligt då styrkebalansen militärt under tiden svängt över till regeringens fördel och på grund av att Berlinerarbetarna var uttrötade.

Ändå trodde Rosa Luxemburg till och med – vilket tydligt framgår av hennes agitatoriska artiklar i *Rote Fahne* mellan den 9 och 12 januari – att den revolutionära elden åter skulle flamma upp. Hennes tendens att nära illusioner fick henne att gå vilse, t o m när upproret krossats militärt, och hoppas på en snabb framgång för den revolutionära rörelsen, något som klart går att utläsa av hennes brev till Clara Zetkin den 11 januari och ledartikeln i *Die Rote Fahne* den 12 januari, som bar rubriken ”Och ändå segrar Revolutionen!”

Om Rosa Luxemburg stod för den demokratiska uppfattningen att rätten att fatta beslut låg hos massorna och utgjorde en förutsättning för politiskt agerande måste man ändå ställa sig frågande till innebörden och målen för den kamp som spartakistledaren föreslog proletariatet under januari-upproret och huruvida hon var i stånd att godta den självständiga utvecklingen inom arbetarklassen i riktning mot socialism. Förslag om hur kampen skulle ledas saknades i stort i hennes tidningsartiklar, eller också var de helt orealistiska, som exempelvis att de revolutionära arbetarna i Berlin skulle hålla permanenta massmöten på Berlins gator. KPD-ledaren gav intryck av att vara ”rådlösa Rosa”. Men hon var så mycket mer radikal när det gällde upprorets målsättningar. Från onsdag den 8 januari fram till och med söndag den 12 januari, dvs till och med flera dagar efter rebellsidans militära nederlag, använde hon sig av *Die Rote Fahne* för att sprida illusioner om att den socialdemokratiska regeringen kunde störtas. På ett ytterst skarpt polemiskt vis förkunnade hon dessutom att krossandet av USPD både var ett önskvärt första mål och en förutsättning för att störta regeringen. Med sådana gälla propagandistiska tonfall kunde hon bara nå de mest radikala, en liten och försvinnande minoritet, som – genom att strunta i de demokratiska principerna i Luxemburgs argument – själva kände sig stöttade och uppbackade i sin kuppriktade taktik. Den stora majoriteten av proletariatet i Berlin höll sig borta från denna sortens luxemburgiansk agitation, i varje fall från den 8 januari, då parollen om enhet mellan de ”vanliga” medlemmarna av alla proletära partier i syfte att få ett slut på striderna mellan klassbröder och uppnå en socialistisk politik väckte bred uppslutning, inte bara bland arbetarna i Berlin utan också i andra tyska industricentra. Hennes besatthet av den historiska polemiken med centristerna inom socialdemokratin, och därmed nu med USPD, och hennes grova missuppfattning av medvetandenivån bland massorna, fick henne att anta en felaktig politisk taktik och sikta på helt orealistiska mål under dessa januaridagar.

Liebkecht som partiets interna syndabock

Som framgår av en tidigare okänd notering från den allmänne åklagaren vid distriktsdomstol 1 i Berlin den 21 januari 1919 – det har bara bevarats som en bevitnad kopia – försökte en medlem av KPD:s ledning omedelbart efter januariupproret förklara för åklagarmyndigheterna att ”alla medlemmar *Spartakusbunds Zentrale* med undantag av Karl Liebkecht ... varit motståndare till den kuppaktik som tillämpades efter den 6 januari 1919 ... De ledande kretsarna inom *Spartakusrörelsen* hade varit fullständigt tydliga på den punkten, man skulle bara kunna gripa statsmakten om man hade massorna med sig. Men hittills hade detta inte varit fallet.” Samtidigt hade spartakisternas företrädare förklarat att ”den växande upprorsrörelsen hade *emanerat* från de revolutionära förtroendemännen på *de stora fabrikerna* i Storberlin, som Karl Liebkecht hela tiden förhandlat med dagarna i ända, utan att någon annan ledande medlem av *Spartakusbund* varit inblandad”. KPD:s *Zentrale* hade fått kännedom om den av Liebkecht och Scholze undertecknade deklARATIONEN om att ta över regeringsmakten först via *Vorwärts* den 14 januari 1919. Upproret kunde inte leda till annat än ett krig mellan klassbröder i Berlin, ”där *Spartakusrörelsen* inte hade några som helst utsikter till framgång”. Ledningen för KPD hade varit klar över att regeringen Ebert-Scheidemann,

på grund av de trupper den kunde lita på i Berlinområdet, redan från början varit militärt överlägsen. Medan Ledbour fortfarande uttryckligen skonades tog man skarpt avstånd från Liebknecht: ”I ledande spartakistkretsar hade man, sedan man insett att upprorsrörelsen med säkerhet skulle falla samman, redan diskuterat frågan om att Liebknecht måste avsättas från sin ledande ställning i kommunistpartiet.”

Den ”person i framträdande ställning inom spartakiströrelsen”, som informerade allmänne åklagaren om detta var sannolikt Paul Levi, som mellan den 13 januari och den 24 eller 25 januari 1919 satt arresterad och uppenbarligen blev förhörd av en undersökningsdomare. Som erfaren advokat visste han hur han skulle framstå som trovärdig inför motparten och han argumenterade skickligt på KPD-ledningens vägnar – om än inte till den mördade Karl Liebknechts heder och under tystnad om Piecks roll – för att frita denna.²⁰ Naturligtvis var Levis försök att skjuta över skulden från KPD som verklig ledare för upprorsrörelsen och lägga huvudbördan på de revolutionära förtroendemännen mer än legitimt. Levis försök tycks dock inte ha haft någon inverkan på vare sig åklagarsidans eller regeringens agerande. Vad som är värt att notera är att Levi så snart upproret misslyckats försökte ge spridning åt den historiskt felaktiga versionen att ledningen för KPD helt motsatt sig alla försök att störta regeringen.

Att fientligheten mot Liebknecht i slutet av januariupproret var utbredd inom spartakistledningen framgår av en kommentar från Mathilde Jacob i ett brev till Clara Zetkin den 25 januari 1919: ”Mitt hat mot Karl [Liebknecht] är välgrundat. För mig är det en känslomässig fråga ... Våra bästa medlemmar avskyr honom.”²¹ Eftersom hon haft ett längre samtal med Jogiches strax innan brevet skrevs måste den citerade meningen handla om uttalanden från Jogiches, som efter en kort tid i häkte varit på fri fot några dagar och stod i kontakt med andra medlemmar av *Die Zentrale*. Spartakistledningens avståndstagande från Liebknecht denna tid berodde på en rad olika saker: att han undertecknat deklARATIONEN den 6 januari om att störta regeringen, något som medlemmarna av *die Zentrale* varit okunniga om fram till dess den publicerats i *Vorwärts* den 14 januari; ilskan över att han vägrat att foga sig i det beslut KPD:s *Zentrale* fattat den 8 januari om att kampen skulle avbrytas; och hans krav på att dela gömställe med Rosa Luxemburg, vilket ledde till att folk på ett iögonenfallande sätt samlades där under spartakistledningens diskussioner, något som bidrog till att de blev arresterade den 15 januari. De överlevande kamraterna gjorde den mördade Liebknecht ansvarig för vänsterns politiska misstag under januariupproret – trots att andra medlemmar av *die Zentrale* också varit delaktiga – och för mordet på Rosa Luxemburg, på grund av att han de allra

²⁰ National Archive Berlin, A Rep 358, n° 466, årg. 5, ark 8. Bevitnad kopia: Anteckning av en okänd offentlig åklagare. Förutom Levi satt andra medlemmar av *Die Zentrale* i polishäkte, som Hugo Eberlein, Leo Jogiches (under en kort tid), Käthe Duncker och Ernst Meyer.

²¹ Brevet återges i sin helhet i Ottokar Luban, ”Die ‘innere Notwendigkeit, mithelfen zu dürfen’”. Zur Rolle Mathilde Jacob als Assistentin der Spartakusführung bzw der KPD-Zentrale”, *IWK*, årg. 29, n° 4, 1993, sid. 421-470. Mathilde Jacob (1873-1943) var bokhållare och sekreterare. Tillhörde SPD, Spartakusbund och USPD 1917, KPD 1919, och lämnade partiet med Paul Levi. Arbetade politiskt med honom. Dog i koncentrationslägret Theresienstadt.

sista dagarna agerat klart oförsiktigt, något som, än en gång, alla de övriga ledande medlemmarna då tycks ha tolererat utan klagomål.

De politiska och personliga antipatierna mot Liebknecht från de övriga medlemmarna av *die Zentrale* – som på det stora hela var obefogade – har aldrig omnämnts i olika biografier eller historieskrivningar och de KPD-ledare, som kände till sanningen vid denna tidpunkt, med undantag av Levi, gjorde inte minsta antydning offentligt. Den mördade partigrundarens anseende, han hade ju nu blivit martyr, fick inte skadas.

Andra möjligheter till agerande

Hade ledningen för KPD kunnat agera på något annat sätt under januariupproret? Efter KPD:s grundningskongress 30 december 1918 till 1 januari 1919 började lokalavdelningar inom USPD i Berlin att rösta om huruvida de skulle ansluta sig till *Spartakusbund*. Kommunistpartiet i Berlin hade bara en rudimentär organisation. Röda soldatförbundet [*Rote Soldatenbund*], som bildats av spartakistledningen strax efter Novemberrevolutionen, var ingen välorganiserad militär gruppering, utan en propagandagrupp som agiterade bland soldaterna, något som uppenbarligen inte var framgångsrikt med tanke på att Berlingarnisonen endera förhöll sig neutral eller lojal mot regeringen i början av januariupproret. I den meningen var det unga KPD, i avsaknad av en bred och välorganiserad grupp medlemmar, inte alls i stånd att påverka rörelsen bakom upproret.

KPD:s möjligheter att skaffa sig inflytande var för det första beroende av effekten av det agitatoriska materialet i *Rote Fahne* och flygblad och för det andra av *Zentrale*-medlemmarna Liebknechts och Piecks medverkan i upprorsledningens organ. Före januarihändelserna var *Rote Fahnes* upplaga helt obetydlig och från onsdagen den 8 januari utkom den på grund av oroligheterna i en ännu mindre upplaga. Det är därför tveksamt om agitationen i *Rote Fahne* – i varje fall från och med onsdag – och det begränsade antalet spartakistiska flygblad verkligen nådde någon större andel av arbetarna i Berlin. Vidare möttes inte partiets synnerligen hårda och aggressiva tonfall något bifall från majoriteten av arbetarna, som stödde kraven på vänsterenhet. Av de 33 medlemmarna i ”Revolutionära kommittén”, upprorsledningen, var bara två medlemmar av KPD:s *Zentrale* med Liebknecht på en av de tre ordförandeposterna. Pieck kom med några initiativ, men klarade inte av att hitta tillräckligt många aktiva och kompetenta medarbetare i ledningen för upproret. De vänstermän som hade en del erfarenhet av att organisera massaktioner under kriget och i november 1918, som Richard Müller och Ernst Däumig och deras krets av nära vänner, var emot kampen för att störta regeringen och deltog inte över huvud taget, eller på sin höjd halvhjärtat, i januariupproret. Även om Liebknecht och Pieck skulle ha försökt sig på att ta kontrollen skulle de ytterst självsäkra och självständiga revolutionära förtroendemännen inte ha tillåtit detta; och än mindre Georg Ledebour, en av tre ordförande inom ”Revolutionära kommittén”, som redan under kriget betraktat Liebknecht som sin huvudmotståndare i kampen om ledningen för arbetarrörelsens vänsterflygel.

Under sådana omständigheter var det fullständigt omöjligt att från noll skapa den organisatoriska strukturen för att ge upproret en kraftfull ledning. KPD:s (*Spartakusbunds*) *Zentrale* hade inte några som helst möjligheter att utöva något större, än mindre avgörande, inflytande över ledningen för upproret och rörelsen själv.²²

Rosa Luxemburg – en konsekvent och i grunden demokratisk hållning

Som vi redan konstaterat hävdar den nyaste historieskrivningen inte längre att Berlinupproret 1919 iscensattes och leddes av KPD (*Spartakusbund*). Som vi också på klarast tänkbara sätt visat i denna essä är sanningen den rakt motsatta. Man bör alltså inte längre kalla den politiska kamp som ägde rum i januari 1919 för ”Spartakistupproret”. Det är en historisk förfalskning. Som denna studie visat

²² Författaren kommer att komma med en längre analys av KPD:s möjligheter att stärka sitt inflytande inom ramen för en monografi om förhistorien till och grundandet av KPD (*Spartakusbund*), augusti 1914 till januari 1919.

i detalj hade KPD:s *Zentrale* först ingen avsikt att leda något uppror mot regeringen Ebert-Scheidemann, den väntade sig inte ens att något uppror skulle inträffa.

Å andra sidan hade en del fabriksombud och KPD:s representant Pieck en helt annan uppfattning före den första demonstrationen den 5 januari och efter det oväntat höga deltagandet i massprotesterna fick de stöd av andra ombud och även av Liebknecht. Deras slutsats var att majoritets-socialdemokraternas regering måste avsättas och arresteras i en form av kupp, innan man hade förväntat sig om huruvida majoriteten av arbetarna i Berlin stödde den revolutionära vänsterns krav. Detta hade helt klart karaktären av en kuppaktad åtgärd, som aldrig var förenlig med Rosa Luxemburgs anda. Levi beskrev senare hennes reaktion, när hon den 14 januari fick kännedom om den deklaration som "Revolutionära kommittén" hade antagit den 6 januari, och som Liebknecht undertecknat, och som krävde att regeringen Ebert-Scheidemann skulle avsättas: "Ingen av de som var med kommer att glömma scenen då Rosa Luxemburg framför Karl Liebknecht viftade med det dokument som var undertecknat: "Provisoriska regeringen, Ledebour, Liebknecht, Scholze". Hon bara ställde frågan: 'Karl, är detta vårt program?' Och resten var tystnad."²³ De närmaste dagarna, sedan upproret misslyckats, skulle hon anse att utropandet av en revolutionär vänsterregering utan klart samtycke från proletariats majoritet hade karaktären av en kupp. I Rosa Luxemburgs ögon kunde inte en majoritets-socialdemokratisk regering ersättas med en socialistisk regering genom en aktion från en liten grupp revolutionärer – och det var så hon såg på episoden med det dokument Liebknecht undertecknat och där man krävde att regeringen skulle störtas, när hon den 14 januari såg tillbaka på det misslyckade upproret. I stället måste det vara en medveten handling av en bred proletär massrörelse. Detta framhöll hon gång på gång i *Die Rote Fahne* dessa januaridagar.

Trots hennes orealistiska övervärdering av de proletära massornas beredskap till revolutionär handling och hennes helt olämpliga och skarpa attacker mot de socialistledare, som inte agiterade med samma mått av radikalism, var ledaren för *Spartakus* aldrig "Blodiga Rosa", inte heller var hon någon kuppmakare eller terrorist. Rosa Luxemburg hade stått fast vid sina demokratiska principer under upproret i januari 1919; dvs, demokratiska principer grundade på arbetarråd snarare än på parlamentarisk demokrati.

Översättning: *Björn Erik Rosin*

Lästips

Om författaren till artikeln ovan, se även [Ottokar Luban. Rosa Luxemburgs Demokratiekonzept.](#)

Sebastian Haffner, *Den tyska revolutionen 1918/19* (boken är skriven 1968, den svenska översättningen publicerades 2006) skildrar på ett livfullt och fängslande sätt det historiska förlopp (inklusive förhistorien) som artikeln ovan diskuterar utifrån ett mer begränsat perspektiv (Rosa Luxemburgs och spartakisternas roll i sammanhanget).

På marxistarkivet finns två läsvärda artiklar om utvecklingen i Tyskland under åren närmast efter 1:a världskriget (dvs 1918-19): [Tyskland - lärdomar från en revolution](#) av Gert-Inge Johnsson och [Tyska revolutionen 1918-19](#) av Katja Raetz

Den grundligaste och bästa analysen av "den tyska revolutionen" är Pierre Broués *The German Revolution 1917-1923* (Leiden 2005, paperbackutgåva Merlin Press 2006), vilken är baserad på Broués doktorsavhandling, är. Se [Pierre Broué försvarar sin avhandling \(om Tyskland 1917-23\)](#) för en närmare presentation.

Martin F i oktober 2015.

²³ "Paul Levi, Rosa Luxemburg und Karl Liebknecht zum Gedächtnis", *Leipziger Volkszeitung*, årg. 36, n° 12, 15 januari 1929. Denna episod måste ha inträffat den 14 januari 1919, eftersom *Vorwärts*, som nu åter utgavs av socialdemokraterna, tryckte uttalandet som faksimil. Levi kan inte ha varit ögonvittne till det, eftersom han arresterats redan den 13 januari. I sina minnesanteckningar, publicerade 1924, ger Radek en liknande version, som Levi ska ha försett honom med. Uppenbarligen var ledningen för KPD privat väl medveten om vad som inträffat.